

Cengizhan Yıldırım, *Dünyada ve Türkiye’de Neoliberalizm*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019, 184 s.

Değerlendiren: Mahmut Bilal Uzun

Neoliberalizm son yıllarda gitgide daha fazla popüler hâle gelen kavramlardan bir tanesi. Ekonomi ile ilgili yapılan hemen hemen her güncel analizde bu kavrama rastlama ihtimali hayli yüksek. Ancak kavramın popülerliğine karşın bu konu hakkında ülkemizde yapılmış yeterli sayıda çalışmadan bahsetmek mümkün değil. Bu kavram da diğer pek çok başka örnekte olduğu gibi hakkıyla bilinmeden ve özensizce kullanılmaktadır. Özellikle sol tandanslı akademik camianın ve yazarların âdeta günah keçisi ilan ettikleri neoliberalizm kavramı kuşkusuz günümüzün ekonomik ve sosyal düzenini hakkıyla anlamak için hayati önem arz etmektedir.

Cengizhan Yıldırım’ın *Dünyada ve Türkiye’de Neoliberalizm* adlı çalışması bu alandaki boşluğu doldurma iddiasında olan, neoliberalizmi objektif bir yaklaşımla ele alma gayretinde olan bir eser. Önsözden öğrendiğimize göre yazarın doktora tezinin başlığı da “Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye’de Orta Sınıfa Etkisi” başlığını taşımaktadır. Bunun akabinde yazar, neoliberalizm konusunda literatürdeki boşluğu doldurmak gayesiyle “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi” başlıklı bir de makale yayınlamıştır. Yıldırım, yazdığı doktora tezi ile akabinde yazdığı makaleyi, Lütfi Sunar’ın önerisiyle genişleterek kitap haline getirdiğinden önsözde bahsediyor. Yazar, kitabın ortaya çıkış hikâyesinden bahsettikten sonra kitapta neoliberalizmi anlatmaya tarihsel olarak neden klasik liberalizmden başladığına değiniyor. Yazarın önsözde değindiği bir başka şey ise “serbest piyasa mı yoksa devlet müdahalesi mi üstündür” gibi bir tartışmadan özellikle kaçındığını vurgulaması. Bu yaklaşımı da objektif olma gayreti doğrultusunda okumak mümkün.

@ Medeniyet Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, mahmutbilal95@gmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0001-9251-9050>

Kitap, giriş ve sonuç bölümleri dâhil olmak üzere toplam yedi bölümden oluşuyor. Giriş bölümü “Günümüzde Neoliberalizmi Tartışmak” başlığını taşıyor. Yazar bu bölüme neoliberalizmin kısa bir tanımını yaparak başlıyor. Bu tanımda bireysel girişimciliğin ve serbest piyasa hâkimiyetinin neoliberalizm için önemi vurgulanıyor. Yazar bu kısmın başında, kitabın bütününe hâkim olan temel argümanlarına dan birini dillendirerek literatür eleştirisi yapıyor. Yıldırım, bugüne kadar hem yerli hem de yabancı kaynaklarda neoliberalizmin ve onun dayandığı serbest piyasa gibi kavramların net bir biçimde tanımlanmadan kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı ifade ediyor. Buna ilave olarak neoliberalizmin sürekli aşağılayıcı ya da küçümseyici bir üslupla ele alınması, yazarın eleştirdiği diğer bir önemli nokta. Yazarın bununla bağlantılı olarak karşı çıktığı bir başka tez ise ekonomik başarısızlıkların veya geri kalmışlık durumlarının her hâlükârda neoliberalizme fatura edilmesi. Yıldırım, az gelişmişlik veya ekonomik geri kalmışlık gibi durumların sadece neoliberal politikalar üzerinden açıklanmasını en hafif tabiriyle aşırı indirgemecilik olarak adlandırıyor. Yazarın yerinde tespitiyle söylemek gerekirse bu gibi analizler; makro ölçekli, birden fazla faktör -enflasyon, dış ticaret dengesi vb.- olduğu hesaba katılmaksızın yapıldığında sonuç indirgemecilik olmaktadır. Yazar bu durumun sebebinin ideolojik bakış olduğunu açıkça ifade ediyor. Bu bölümde, Cengizhan Yıldırım’ın kitap boyunca neoliberalizm hakkında yaptığı temel bir eleştiriyi de dillendirdiği görülmektedir. Geri kalmışlığı sadece neoliberalizm üzerinden okumak ne kadar hatalıysa neoliberalizmin kısa sürede kalkınma sağlayacak bir reçete olarak görülmesi de o kadar hatalı bir yaklaşımdır. Bu bölümde yazar, aynı düşünme biçiminin farklı yansımaları olarak görülebilecek iki yaklaşımın eleştirisini yapmaktadır. İlerleyen bölümlerde de bu iki eleştirinin daha fazla açıldığı ve detaylandırıldığı söylenebilir. Yazar bu eleştirinin yanında ikinci nesil neoliberal politikaların gelen eleştiriler doğrultusunda görece ehlileştirildiğini ve serbest piyasanın daha kontrollü hale getirildiğini de ekliyor. Yazar girişteki bu bölümde genel bazı tanımları ve kitabın ana izleği hakkında fikir verecek temel bazı düşüncelerini paylaştıktan sonra birinci bölüme geçmektedir.

Bu bölümün başlığı “Klasik Liberalizmin Soy Ağacı ve Temel İlkeleri” başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde ilk olarak neoliberalizmin klasik liberalizmden köken aldığını vurguluyor ve neoliberalizmin, klasik liberal doktrin zamanımıza uyarlanmış hâli olarak anlaşılabilirliğini söylüyor. Yazar, hem 20. yüzyıl öncesinde yaşamış Adam Smith, John Locke gibi düşünörlere hem de 20. yüzyılda yaşamış Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi iktisatçılara atıf yaparak klasik liberalizmin çerçevesini çiziyor. Yıldırım’a göre klasik liberalizm temelde Avrupalı, özelde ise İngilizdir. Bu konuda tarihsel örnek olarak ise kralın keyfi müdahalelen

rine karşı aristokratların mülkiyet haklarını korunması için Magna Carta'nın ilanı verilmektedir. Yine İngiltere'de 1688'de gerçekleşen Şanlı Devrim (*Glorious Revolution*) sayesinde kralın yetkileri kısıtlanmış, meclis ekonomik kurumları belirleyecek güce ulaşmıştır. Yazar bu noktada Acemoğlu ve Robinson'un *Ulusların Düşüşü* adlı eserine referans vererek İngiltere'de mülkiyet haklarının korunmasının liberal ekonominin doğuşuna nasıl katkı sağladığını ve bunun Sanayi Devrimi'ne giden yolu nasıl açtığını vurguluyor. Bu bölümde pek çok alt başlıkta -Anayasalcılık ve Hukukun Üstünlüğü, Bireysel Haklar ve Özgürlükler, Sosyal Eşitlik vb.- liberalizmin temel esasları anlatılmaktadır. Ancak bu bölümde, yazarın tarihî anlatıdan bahsederken genellemeci ve ezbere dayalı bir tutum aldığını olumsuz bir eleştiri olarak vurgulamak gerekir. Mesela; yazarın Orta Çağ'dan bahsederken karanlık çağ ifadesini kullanması, imparatorların ülkelerini hiçbir sınırlama olmaksızın -tamamen keyfi şekilde yönettiği- iddiası, tarihsel gerçeklerle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Son dönemde pek çok tarihçinin mutlak monarşilerin aslında düşünüldüğü kadar mutlakiyetçi olmadığını ortaya koyduğu düşünülürse yazarın tarihsel anlatıdaki hatası daha net anlaşılır. Kitabın yazarından iktisat uzmanı olması hasebiyle derinlikli bir tarihsel birikim beklemek elbette hakkaniyetli bir yaklaşım olmaz. Lakin makro ölçekte bir tarihsel dönemden bahsederken ezberleri aşarak daha fazla ince işçilik gerektiği unutulmamalıdır.

Kitabın bir sonraki bölümü ise "Keynezyen İktisat ve Topluma Yansımaları" başlığına sahip. Bu bölümde yazar, neoliberalizmden önceki baskın ekonomik anlayış olan Keynesçi ekonomiyi anlatarak neoliberalizme giden sürecin analizini yapıyor. Bu bölüme Yıldırım, ilk olarak isabetli bir tespitle Keynezyen ekonominin de kapitalizmin temel ilkelerine dayandığının ve devletçi olmadığını altını çizerek başlıyor. Eksik istihdam durumunda Keynezyen ekonomi ilkesine göre devletin piyasaya kamusal harcamalarını arttırarak müdahale edebileceği hususu, vurgulanan diğer önemli bir nokta. Keynezyen ekonominin ana akım hâle gelmesinde 1929'da ABD'de Büyük Buhran'ın rolünden bahsedildikten sonra devletin meşru bir aktör olarak nasıl ekonomide belirleyici rol oynadığı ele alınıyor. "Regülasyon" alt başlığı altında ise Amerika'daki New Deal'den (*Yeni Düzen*) ve devletin düzenleyici rolünden, "Planlama" alt başlığında ise her ne kadar sosyalizm kaynaklı olsa da II. Dünya Savaşı sonrasında planlı ekonominin İngiltere ve Fransa gibi serbest piyasanın egemen olduğu ülkelerde de uygulandığından bahsediliyor. Bölümün devam eden kısmında ise devletlerin sanayi yatırımlarından, sosyal devlet uygulamalarından ve ithal ikameci ekonominin temel ilkelerine değiniliyor. Bu kısımda, sosyal/refah devleti hakkında kısa ama yer yer bu alandaki literatüre de değinen etkili bir tartışma yapıldığını söylemek mümkün.

Üçüncü bölümde ise “Neoliberalizmi Doğuran Süreçler: Fordizm ve Devletçi Ekonominin Krizleri” başlığı altında özellikle Uluslararası Parasal İstem (UPS) ara-yışlarından ve bu doğrultuda II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası finans sisteminin Bretton Woods Konferansıyla dolar endeksli olarak kuruluşundan detaylıca bahsediliyor. Küresel finans piyasalarının yaşadığı dalgalanmalar, sayısal veriler çerçevesinde analiz ediliyor ve çeşitli ülkelerin büyüme ve enflasyon rakamlarını gösteren bir tablo da okuyucuya sunuluyor. Bölümün son kısmında ise “Fordizmin Krizi” alt başlığıyla fordist üretim biçiminin postfordizme evriliş öyküsü anlatılmaktadır. Fordizm, kitlesel bant üretimine dayanan ve niceliği önceleyen bir üretim biçimi olarak 1970’lerden itibaren bir kriz durumuyla karşı karşıya kaldı. İngiltere ve ABD başta olmak üzere bazı gelişmiş Batı ülkelerinin sanayi ağırlıklı üretimden biçiminden uzaklaşıp ekonomilerinin odaklarını finansa dayalı hizmet sektörüne kaydırmaları neticesinde fordizm işlevselliğini yitirmiş oldu. Büyük sanayi kollarının Güneydoğu/Doğu Asya ile üçüncü dünya ülkelere taşınması da yaşanan bu dönüşümün neticesiydi. Yazar bu dönüşümü Keynezyen ilkeler bağlamında tek tek açıklıyor.

“Neoliberalizmin Temel Bileşenleri” başlığıyla okuyucuya sunulan bölüm ise kitabın en uzun bölümü. Burada yazar, kitabın başında yaptığı tanımı geliştirerek işe başlıyor. Devamında ise neoliberalizmin kavramsal kökeninden Hayek ve Friedman gibi teorisyenlerin katkılarına, devletin küçültülmesinden uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine kadar detaylı bir neoliberalizm anlatısına yer veriyor. Yazarın bu bölümde neoliberalizme daha eleştirel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Yıldırım, devletin ekonomiye müdahalesinin her zaman olumsuz sonuç doğurmayacağını iddia ediyor. Hatta yazara göre devletin ekonomideki varlığı, bazı sorunların daha kolay çözülmesini de sağlayabilir. Yazar, devletin ve piyasanın birbirini tamamlaması hâlinde bunun herkesin çıkarına olacağını ifade ediyor. Burada dillendirilen bir başka eleştiri ise David Harvey’den mülhem uluslararası şirketlere yönelik eleştiridir. Yazar, Harvey üzerinden bu şirketlerin uluslararası ticaret serbestisi konusundaki ısrarlarının sebebinin sadece kendi çıkarlarını korumak olduğunu savunuyor. Neoliberalizmin insanı *homoeconomicus* olarak fayda ve kâr maksimizasyonu temelinde tanımlaması da Yıldırım tarafından sorunlu bulunmaktadır. İnsanın davranışlarını tek bir kalıba sokarak anlamaya çalışmak yazara göre hatalı bir yaklaşım. Son dönemde Daniel Kahneman başta olmak üzere davranışsal iktisat alanında çalışan birçok araştırmacı, insanın her zaman rasyonel karar alamadığını başarılı bir şekilde ortaya koyuyor dolayısıyla yazarın yaklaşımının yerinde olduğu söylenebilir.

“Türkiye’de Neoliberalizm” adlı bölümde ise ilk olarak anayasada devletçilik ilkesinin güçlü şekilde vurgulandığına, birey kelimesinin ise 1982 Anayasası’nda kendisine yer bulamadığına dikkat çekiliyor. Türkiye’de “devlet”in kutsal bir imajı olduğuna da değinen yazar, bu ön bilgiler doğrultusunda aslında neden uzun süre Türkiye’de liberal düşüncenin ve ekonomik anlayışın yerleşemediğini ortaya koyuyor. İlk defa sistemli şekilde Turgut Özal ile başlayan neoliberal politikalar sayesinde döviz ticareti başlamış, bugünkü BİST’in temelini teşkil eden İMKB kurulmuş ve özelleştirmeler yapılmıştır. 1990’lı yılların kaotik ortamında akamete uğrayan neoliberal politikalar, AK Parti’nin iktidara gelmesiyle yeniden itibar kazanmıştır. Bu bölümde yazarın anlaşılır olmasına mâni olacak kadar fazlaca teknik kavramın kullanıldığı gözlemlenmektedir. “Munzam karşılıkların sıfırlanması”, “likidite darlığı” ve “hazine bonusu ve repoda stopajın kaldırılması” gibi ifadeler, okuyucu iyi bir iktisat öğrencisi değilse yabancı gelebilecek ifadeler. Kitabın genel gidişatına bakıldığında akıcı ve kolay anlaşılır bir üslubun varlığından bahsedilebilir. Ancak aynı yaklaşımdan bu bölümde uzaklaşmış görünüyor. Kitabın başlığı düşünüldüğünde, bu kitabın daha ziyade konuya giriş mahiyetinde olduğu açıktır. Dolayısıyla bu ifadeler hakkında kısa dipnot açıklamaları verilseydi veya daha basit bir anlatım metodu benimsenseydi bu bölümdeki anlatı daha rahat anlaşılabilir, genel okuyucu da yabancılaşmaktan çekmezdi.

Kitabın sonuç mahiyetinde yazılan son kısmı ise “Neoliberalizmden Sonrası” başlığı ile sunuluyor. Bu bölümde güncel tartışmalara yer verildiği görülüyor. 2008 Küresel Finans Krizi, ABD-Çin arasında başlayan ve yayılan ticaret savaşları, neoliberal politikalara getirilen eleştiriler doğrultusunda yeniden sanayi sektörüne dönüş tartışmaları ve Endüstri 4.0 konusu bu bölümde kısa ve öz olarak anlatılıyor. Yazarın güncel tartışmalara son bölümde kısaca değinmiş olmasının okuyucu açısından kitabın değerini arttırdığı kanaatindeyim. Özellikle ekonominin ve teknolojinin hızla değiştiği bir ortamda neoliberalizm konusunda yazılmış bir kitabın güncel konulara değinmemesi gerçekten eksiklik olurdu. Yazarın güncel tartışmalara sıklıkla ve bilgiye boğmadan bu bölümde değindiğini görüyoruz.

Kitabın temel olarak beklentileri karşıladığını söylemek mümkün. Kitapta konuların anlatımı esnasında izlenen sıralama da okuyucunun anlamasına yardımcı olacak şekilde düzenlenmiş. Hem tarihsel sıralamanın gözetilmesi hem de dünya ölçeğindeki anlatıdan Türkiye’ye gelmesi ve son kısımda güncel konulara değinilmesi, kitabı nitelikli hâle getirmiş. Ancak bahsedildiği üzere birkaç noktadaki teknik kavramın fazlalığı da kitabın anlaşılması noktasında engel teşkil ediyor. Yazarın kullandığı kaynakları göz önüne aldığımızda ise yalnızca kitap ve makale gibi akademik yayınlar olduğunu görmekteyiz.

Öte yandan güncel tartışmaların odağında olan bir konuda yazılmış bir kitap, yazılı ve görsel medyadan kaynak olarak faydalanabilirdi. Özellikle Türkiye'nin anlatıldığı kısımda Özal dönemindeki veya 2001 krizindeki gazete başlıklarından örnekler vermek, kitabın tezlerini güçlendirebilirdi. Ancak yazar sadece akademik kaynaklara başvurmuş. Bununla birlikte eser, genel olarak konuyla ilgili iktisat ve sosyoloji literatüründen uzaklaşmadan bir yaklaşım getirmeye çalışmış.

Yazar zaman zaman kendi fikirlerinden ve eleştirilerinden bahsetse de kitap temel olarak betimsel bir içeriğe sahip. Bunun kitabın yazılış amacından ve içinde yer aldığı serinin niteliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Yazarın belirli itirazları olmakla birlikte bunların derin bir teorik tartışma etrafında yürütüldüğünü söylemek zor.

Tüm bunların yanında Cengizhan Yıldırım'ın ortaya koyduğu eserin başarılı olduğunu, literatürdeki eksikliği giderme noktasında olumlu katkı yaptığını ve genel okuyucuya da hitap edebilecek anlaşılır bir içeriğe sahip olduğunu söylemek gerekir. Kuşkusuz henüz genç bir akademisyen olan Yıldırım, bu alanda daha ileri düzeyde çalışmalar yapacaktır.